

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»** dedicated to the 25th
anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

III бөлім • часть III • part III

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, III б. 452 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть III. 452 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part III. 452 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 3. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМ МҰРАСЫ / АЛИХАН БУКЕЙХАН И ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Абдуразаков М.Ф., Эрланулы Даулет А. БУКЕЙХАН КАК УЧЕНЫЙ-ИСТОРИК И ЭНЦИКЛОПЕДИСТ	3
Абдикарим Н., Солтан М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ОБРАЗЫ ИДЕЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ	5
Алдабергенов М. КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКЕ ПОМОЖЕТ УЧЕНИЕ АЛЬ-ФАРАБИ	8
Алтаев А.Ш. А.Ж. АЛЬ-МАШАНИ ВЫДАЮЩЕЙСЯ КАЗАХСКИЙ УЧЕНЫЙ, ПИСАТЕЛЬ, ПЕДАГОГ	10
Аршабеков Т.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫ.	13
Ахмадиева Қ.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШОРДА: МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖӘНЕ ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҚ	16
Әбдуәлиұлы Б. АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИ МҰРАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ СЫРЫНА САЯХАТ.	19
Әбжаппарова Б.Ж. А. ӘЛ-МАШАНИДІҢ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	22
Әлменбетова У.А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕГІ ЗИЯЛЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ.	24
Байдалы Р.Ж., Кабульдинов З.Е. АЙДАРХАН ТҮРЛЫБАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ	28
Бейсенбекова Н.А., Химади М.С. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	31
Дүкенбаева З.О., Шабамбаева А.Г. АҚЖАН МАШАНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ ГЕОМЕХАНИКОВ	33
Дүкенбаева З.О., Байдалы Р.Ж. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ	46
Дукомбайев А.Т. ВКЛАД А. БУКЕЙХАНА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСКИХ ЗИМОВОК	48
Жумагулов Б.С. ЕЛІ ҮШІН ТУҒАН ЕР, ЖАНКЕШТІ КҮРЕСКЕР	55
Имангалиев А.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ ҚОШКЕ КЕМЕҢГЕРҮЛЫНЫҢ «ҚАЗАҚ ТАРИХЫНАН» АТТЫ ЗЕРТТЕУ ЕҢБЕГІНЕН	62
Исенова Г. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН СТАТИСТ – ҒАЛЫМ	65
Kalenova T.S., Shaymerdenuly E. THE STATE BASES OF ALASH AUTONOMY	68
Кадырова Г.К., Хамитова С.Т. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.	70
Қалижанов У. ӘЛИХАН ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	73
Қапашева А.Т. АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ҚЫЗМЕТІ	75

Қара Ә., Талғатбек М., Дүкенбаева З.О. ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМДЫҚ МҰРАСЫ	78
Қаратай Ш.Б. АХМЕТ ҚОРҒАНБЕКҰЛЫ БІРІМЖАНОВ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ	81
Мұқанова Г.Н. МҰХАМЕДЖАН ТЫНЫШПАЕВТЫҢ АЛАШОРДА ЖӘНЕ ҚОҚАН АУТОНОМИЯСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ	84
Мұсағалиева А.С. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ КОКП XX СЪЕЗІ	86
Наурызбаева Э.К. 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС ЖӘНЕ Ә. БӨКЕЙХАН.	89
Нугманова Г.М. АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ	92
Өскембаев Қ.С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ЖӘНЕ Ә. ЕРМЕКОВ	95
Сабанбаева Ж.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАСЫ	101
Сайлаубаева Н. Е. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІ	105
Сафиоллаева Г.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН – ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ	108
Сұлтанов Қ. АҚҚАН ЖАРЫҚ ЖҮЛДЫЗДАЙ	110
Сыздық Б.К. ЛИДЕР-ҚЫЗМЕТШІЛІК ЖӘНЕ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ҮЛГІСІ	111
Түрсүн Х., Вахдет Таракчы МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ – АСА ҚҰНДЫ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗ	114
Шаймуханова С.Д. ОТ ТОМСКА ДО СТЕПЕЙ САРЫАРКИ	117
Шаукенов Ж.А. К ПРОБЛЕМЕ ОБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ	102
Шотбакова Л.К. ВОПРОСЫ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ТРУДАХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИДЕРОВ АЛАШ	122
СЕКЦИЯ – 4. ЖАҒАҢДЫҚ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ҰЛТ КӨШБАСШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РӨЛІ / КАЗАХСТАН В ГЛОБАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ И РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ Н.А. НАЗАРБАЕВА	
Akbota Zholdasbekova, Punit Gaur KAZAKHSTAN-INDIA RELATION: CHALLENGES AND PROSPECTUS	126
Akhmedyanova D.K., Kurmashev A.K. CONCEPTUAL BASIS OF KAZAKHSTAN’S FOREIGN POLICY	128
Абдикаликова Д.Н. ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ФРАНЦУЗСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	131
Абенов Д.Е. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» - ПРОЕКТЫ В БУДУЩЕЕ	133
Абильмаликов К.К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ ФРАНЦИИ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ: КАЗАХСТАНСКИЙ ФАКТОР И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА	136
Айдарбекова Ұ.М. ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН: БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	139
Аманжолов С.А. ИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА	142

Ан Сан Хун ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И КАЗАХСТАНА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ	145
Ахметова Г.К. ҮШ ТІЛДІ МЕНГЕРУ – ЖАРҚЫН БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ	148
Әбішева М.М. ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ДІНДЕР ЛИДЕРЛЕРІНІҢ СЪЕЗІ – ЕЛБАСЫНЫҢ ИГІ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	150
Әмірғазин С.Т. ЕЛБАСЫ, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АЙҚЫНДАМА	152
Berdagulova S. NEW ANTINUCLEAR INITIATIVE OF KAZAKHSTAN	155
Базарбекова Д. М. К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ	157
Баймагамбетова А.А. ӘЛЕМДІК ЖАҢАДАНУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯ	160
Баишев Ж.Н. СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА.	162
Бегалинова К. К., Ашилова М. С. РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА	165
Битұрсын Ғ.Ш., Калдыбаева О.С. МӘҢГІЛІК ЕЛ: ЖАҢАДАНУ ДӘУІРІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	168
Битұрсын Ғ.Ш., Кенжина М.М. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМА – ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ	170
Дүйсен С.Ж. Н.НАЗАРБАЕВ ЖӘНЕ КСРО-НЫҢ ҮДЫРАУЫ	173
Мәсімханұлы Д. ЕЛБАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ	178
Дүкенбаева З.О., Мұсабалина Г.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	181
Ерденбекова Ж.С., Мұратбекқызы Б., Молдашева А.М. ИНИЦИАТИВА Н.А. НАЗАРБАЕВА В СОЗДАНИИ ПЯТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ. 100 КОНКРЕТНЫХ ШАГОВ - РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО КУРСА РАЗВИТИЯ РК	184
Жаксыгельдинов Ж.Н., Орысхан Б., Шыныбеков Б.Ш. ИЗ ИСТОРИИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РК И ЕС	185
Жеребцов И.Л., Таскаев М.В. КОМИ НАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ РОССИИ	191
Жиенқұлова Л.Т. ЕХРО-2017 ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫ КАТАЛИЗАТОРЫ РЕТІНДЕ	193
Иембекова М.О. ҚАЗАҚСТАН ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮРКІ ЕЛДЕРІ БІНТІМАҚТАСТЫҒЫН ДАМУДАҒЫ БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	196
Искакова К.Ы., Шалбаев Е.Ж. Н.Ә.НАЗАРБАЕВ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТА-ЗАНЫНЫҢ ДАЙЫНДАЛУЫ МЕН ҚАБЫЛДАНУЫ ТУРАЛЫ	199
Какенова Г.М. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА БЕЗЪЯДЕРНЫЙ МИР	202

Какимова М.Ш. ПРИНЦИПЫ ПРАВА КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	205
Калиева М.Ш. ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА КАК ОСНОВА ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	211
Кенжеғали Ж.М., Кожирова С.Б. КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ВОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ	213
Колесник А.А. ВОПРОСЫ БЕЗОПАСНОСТИ РК И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	217
Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Амандыкова Л.К. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА	220
Марқабаева А.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЖАЛПЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ТҮРЛІ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРДЕГІ ҰЛТ КӨШБАСШЫЛАРЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	223
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ	226
Nuriddenova A. CONNECTING EURASIA: KAZAKHSTAN'S PLACE IN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" PROJECT	228
Набиев С.Т. НҮРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ИДЕОЛОГЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГІ	232
Наумов Д.И., Килыбаева П.К. БЕЛОРУССКО-КАЗАХСТАНСКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	235
Нурпенсова Э.Т. БАШҚҰРТ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	239
Панияз Т.П., Панияз А.П. ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	242
Рабазанов Н.А. «ЕВРАЗИЙСТВО» - КАК ФУНДАМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	245
Serikbayeva A.T., Asma Najib DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI RELATIONS WITH AFGHANISTAN AT THE PRESENT STAGE	247
Садықов Т.С. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ	249
Сарсембаев М.А. ПРАВОВАЯ ОСНОВА БАЗ ДАННЫХ В КАЗАХСТАНЕ, ЕАЭС И ЕС ПО АНАЛИЗУ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ	252
Сәтбай Д.Я. «НЕВАДА-СЕМЕЙ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АНТИЯДРОЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫ – ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАРШЫСЫ	258
Смағұлов Н.Б. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ» – ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮП ҚАЗЫҒЫ	261
Смағұлова Г.М., Тулеуова Б.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ	268
Сыздықов С.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ САЯСИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	271

Тиштибекова Ш. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	277
Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	280
Шашаев Ә.К. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ЕЛІМІЗДІҢ ТҮТАСТЫҒЫНЫҢ ТҮҒЫРЫ	283
СЕКЦИЯ – 5. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ / КЛЮЧЕВЫЕ ВЕХИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Abdrakhmanova G.S. ACTIVITY OF SHANGHAI ORGANIZATION OF COLLABORATION	286
Айтжанова Д.Н. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА И МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	288
Акылбаева И.М. СУВЕРЕНИЗАЦИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА	292
Алтаев А.Ш. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ	294
Артықбаев Ж.О. «ҚАЗАҚ» ҰҒЫМЫ МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АЛТЫН ӨЗЕГІ	298
Ауанасова А.М., Нурпеисов Е.К. ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ КАЗАХСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	303
Айзатуллова А.Ш. ИСТОРИЯ: СОВЕТСКАЯ АВИАЦИЯ В НАЧАЛЬНЫЙ ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	306
Әбікенов Ж.О. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭТНОСАЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	308
Акмадиева Г.П. ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕГІ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ	308
Әбікенова С.М. ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҮЛГІСІ: БҮГІНГІ ЖОҒАРЫ САЯСИ МӘДЕНИЕТ КЕЛІСІМІ	310
Әділбеков Н. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	313
Баудиярова К.Б., Исаева А.И. ОТРАЖЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СЕМЬИ НА ЕЕ БЛАГОПОЛУЧИИ В КАЗАХСТАНЕ	316
Бегалинова К. К., Бегалинов А.С. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	319
Бекжанова М., Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ТІГІЗЕН ӘСЕРІ	322
Бимақанова З.Ш., Тленчиева А.А. ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛУ	324
Болатова Қ.Б. ҚАЗАҚСТАН ЕГЕМЕНДІ ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ӨМІРІ	327
Даркенов Қ.Ғ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МЕН ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ АССАМБЛЕЯНЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ	330

Екібаев Р.Ж. ЖАҢА ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС Өңіріндегі Әлеуметтік-Экономикалық Өзгерістер	333
Еришева Т.А., Башпаева К.Ж., Шаржанова Н.К. СПОСОБЫ «ВООРУЖЕНИЯ» ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖИ ИДЕЕЙ «МӘңгілік Ел»	335
Ескеева М.Қ. «МӘңгілік Ел» идеясын дамытудың лингвистикалық негіздері	338
Жетібаев К.М., Исаев М.С. «МӘңгілік Ел» идеясы және оның құндылықтар жүйесінің мәні	341
Жұмабеков Ж.А. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН	345
Жүзтаева Б.Н. ҚАЗАҚСТАН - ӘЛЕМ МОЙЫНДАҒАН ЕЛ	347
Иманбаева А.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯНЫ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	350
Ковальская С.И. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕКАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ	353
Косжанова Г.С. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТЕРІНІҢ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	355
Қалиев Н. ҚАЛЫПТАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІ: САПАЛЫҚ ТҮЗІЛІСТЕР ЖӘНЕ ДАМУ КЕЛЕШЕГІ	357
Кошман Т.В. К ВОПРОСУ О КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ	362
Көмеков Б.Е., Талғатбек М. КИЕЛІ ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫ - ҰРПАҚТАР ҮНДЕСТІГІНДЕ	365
Қабылшаев К.И. ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТЕМІРЖОЛДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕР	367
Қанғабыл І. К. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	373
Қасабекова А.И. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ - ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ	375
Мишина И.А., Цыренова М.Г. МНОГОУРОВНЕВЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ИСТОРИИ (опыт Российской Федерации)	378
Нестуля А.А., Нестуля С.И. ЛИДЕРСТВО-СЛУЖЕНИЕ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУТОВ КАЗАХСТАНА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	382
Ниязбаева А.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИМ КЛАСТЕРОМ С ПОЗИЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА	385
Аяған Б.Ғ., Нурпеисов Е.К. ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИМВОЛОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	388
Нурмағанбетова М.С. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	391
Нұрымбетова Г.Р. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН: ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІ.	394

Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ БАСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРДЕН ШЫҒУ БАҒЫТТАРЫ	397
Мукатаева А.К., Ногайбаева М.К. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕОЛОГИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	401
Мусабалина Г.Т. КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ В СВЕТЕ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК Н.А.НАЗАРБАЕВА	403
Рабазанов Н.А. ВАЖНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ КОНСТРУИРОВАНИИ И В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ	407
Сайлаубай Е.Е. «ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ»	410
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ.	414
Серік Ә.А. ЕХРО 2017- ЕЛ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ КҮШІ	416
Сыздық Б.К. ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІ	419
Хасенова Ж.О. ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА)	425
Шаймуханова С.Д., Грудина В.В. ЛЕТОПИСЬ НЕЗАВИСИМОСТИ	427
Шаймуханова С.Д., Шарафиева А.М. ЧЕТВЕРТЬ ВЕКА НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА	429
Шаукебаев Ж., Өтешова А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОТАНДЫҚ ӨНІМДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ СЫРТҚЫ НАРЫҚТАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ	431
Шаяхметов Н.У. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	433

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАСЫ

Көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері Әлихан Бөкейханов ХХ ғасыр басында қазақтың әлеуметтік, мәдени рухани тарихында өшпестей із қалдырған ғұлама ғалым ормантанушы, экономист, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, әрі публицист. Алаш арысының Бөкейхановтың өмірі жолы мен ғылыми-шығармашылық еңбегін, қоғамдық-саяси қызметін, саяси-көзқарастарының қалыптасу кезеңдері жөнінде жазылған еңбектері аса көп. Осындай еселі еңбектерінің бірі Алаш қайраткерінің саяси көзқарасының қалыптасуы мен патша үкіметі, кеңестік жүйе тұсындағы қызметін айтуымызға болады.

Әлихан Бөкейхановтың қоғамдық-саяси қызметінде негізгі орын алған басты мәселелер Ресей империясының қол астында езіліп отырған қазақ халқының ауыр тағдыры, елдің тұрмысы, мәдениеті, білімін көтеру еді. Сондықтан ол Санкт-Петербургтағы Орман институтын тәмамдағаннан кейін Омбыға келіп, қаланың саяси әлеуметтік, қоғамдық жұмысына белсене араласады. Қазақ зиялыларымен бірлесе отырып, Ресей империясының қазақ даласына жүргізген отаршылдық саясатына қарсы күрес жолына түседі.

1905 жылғы 17 қазандағы «Бостандық манифесінің» жарық көруі ұлт зиялыларының саяси белсенділігін арттыра түсті. Бұл құжат бойынша халықтың ғасырлар бойы аңсаған жеке басына қол сұқпау, ар-ұждан бостандығы, сөз, баспасөз бостандығын беру, барлық саяси-экономикалық мәселелерді шешу үшін Мемлекеттік Думаға сайлау өткізу, оған сайлау құқы болмаған әлеуметтік топтарды тарту сияқты заңдылықтар айтылған болатын [1].

Мемлекеттік Дума Ішкі Істер Министрі Булыгинның атымен «Булыгин Думасы» деп аталынды. Өйткені, 1905 жылы революцияның жаңа басталған кезінде П-ші Николай Булыгин бастаған комиссияға Дума үшін жаңа заң жобасын дайындауды жүктеген екен. Булыгин жобасы алғашқы кезде министрлер кеңесінде, ал кейіннен Петергофта өткен ерекше мәжілісте тікелей П Николайдың басшылығымен қаралып, ақыры 1905 жылдың 6 тамызында «Булыгин Думасын бекіту жөніндегі манифеске» қол қойғаны белгілі [2].

1905 жылдың соңында қазақ даласында Мемлекеттік Думаға депутат сайлау науқаны жүргізілді. Қазақ жеріндегі әр облыс өз тараптарынан кандидаттарын ұсынды. Дегенмен Думаға сайлау қазақ жерінде ең соңынан жүргізілген тұстарыда орын алды. Думаға сайлау қарсаңында, нақтылай айтқанда 1906 жылдың қаңтарында Семей қаласында өтпек болған облыстық қазақ съезіне қатысуға шыққан кезде, Павлодардың Ямышев поселкесінде тұтқынға алынып, Дала генерал губернаторының жарлығымен еш негізсіз 3 ай, яғни 30 сәуірге дейін Павлодар абақтысында отырды [3].

Әлихан Бөкейхановтың кандидатурасы Семей облысы атынан ұсынылды. «Семипалатинский листок» газетінің 1906 жылғы 19 санында «... в лице г. Букейханова киргизы преобретут истинного борца за их интересы в Государственной Думе, где он, как никто другой, сумеет выяснить все нужды и желания киргиз», - деп өңір халқы ұлт мүддесі жолындағы мақұсттарының орындалуынан үлкен үміт артты [4].

Бұл турасында «17 маусым күні салтанат өтетін үйде (клуб) Бөкейхановтың Мемлекеттік Думаға сайлау құрметіне ас беріліп, оған 40 шақты қазақтар мен орыстар қатысады. Кеште Әлиханға қазақ мүддесін шешуге себебін тигізетініне сенім артылып, оның атына құрметті сөздер айтылды. Өкінішке орай Әлихан Бөкейханов І Мемлекеттік Дума жұмысына қатыса алмады. Санкт-Петербургке жеткен кезде, Дума үкімет тарапынан таратылып, оның мүшелерінің бірталайы үкімет шешіміне қарсылық білдіруге Финляндияның Выборг қаласына кеткен болатын. Әлихан Бөкейханов та олардың соңынан Выборгқа аттанады» - деп «Степной Вестник» газеті хабарлама береді [5].

Әлихан Бөкейханов басқа Дума депутаттарымен бірге әйгілі «Выборг үндеуіне» қол қойғаны мәлім. Бұл үндеудің негізгі талаптары халықты салық төлеуден бас тарттыру мен әскери міндеткерліктен босату болатын. Үндеуге қол қойған үшін ол Санкт-Петербург сот палатасының төтенше мәжілісінің шешімімен жазаға тартылып, үш айға Семей түрмесіне жабылып, одан шаққаннан кейін Самараға жер аударылды.

1906 жылы 24 желтоқсанда дала генерал-губернаторы Надаровтың Ақмола облысының сайлау комиссиясына Әлихан Бөкейхановтың 23 желтоқсандағы Әділет министрлігінің жеделхаты бойынша сайлауға қатыса алмайтындығын мәлімдеген хабарлама келеді. Осылайша, Петербург сот

тергеушісінің Белявцов ісіне қатысты 22 тамыздағы қаулысына орай, Әлихан Бөкейханов сот ісіне тартылғандықтан, мүлдем Мемлекеттік Думаға сайлауға қатысу құқығынан айырылды. Осындай жолмен патша үкіметі Әлихан Бөкейхановты Дума қызметіне жолатқысы келмей, тосқауылдар жасады. Алайда бұндай шешімге қарамастан, ел мүддесі үшін Әлихан Бөкейханов Мемлекеттік Дума жұмысын жіті қадағалап отырды.

II Думаға қазақ халқының атынан депутат болып қатысқан Бақытжан Қаратаев Думаның аграрлық комиссиясының құрамына еніп, аграрлық заң жобасын жасауға қатынасты. Сондай-ақ бірнеше рет қазақ өлкесіндегі жер саясатына байланысты отырыстарға сөз сөйлейді. Думаның 39 пленарлық отырысында аграрлық мәселені талқылауға қатысып, мінбеге көтеріліп қазақ жерінде жүргізіліп отырған үкіметтің аграрлық саясатын, Қоныстандыру Басқармасының қазақ жерін жаппай мемлекет меншігіне алуы мен орналастырудағы әділетсіз әрекеттерін батыл сынға алған болатын.

1907 жылы 3 маусымында бұратана халықтар Думаға сайлану құқығынан айырылып, бұдан кейінгі Думада жұмысына депутат ретінде қатыса алған жоқ. I және II Мемлекеттік Думаға қатысқан қазақ депутаттарының аграрлық мәселе төңірегінде батыл түрде өз ойларын, тұжырымдарын айтуы билеуші патша үкіметін қатты сескендіріп тастаған болатын. Оған себеп, қазақ жерінің жаппай Ресейдің жеке меншігіне айналуы болатын. Жер мәселесін тағы алдағы Думаларда көтеріп, қоныстандыру саясатының негізгі мақсаты елді отарлау екендігін жайып салатындығынан қорыққан үкімет, қазақты депутаттықтан айыра отырып, бұл проблемадан құтылуды жөн көрді. Жалпы Дума шақырылмай тұрып, комиссия оның қызметіне қазақты қатыстырмау мәселесін көтерген.

Бұл жөнінде Әлихан Бөкейханов «Қазақ» газетіне жариялаған «Дума һәм қазақ» деген мақаласында Булыгиннің Дала генерал-губернаторы Сухотинге қазақ жұртын «анайы, көшпелі, тон астында мұзы ерімейтін, мұхит бағында ит жегіп жүрген самоед, лапарлармен бірдей, депутат сайлауынан тысқары деп тұрмыз» деп жазуын қазақ халқын Думаға депутаттықтан мүлдем құр қалдыруды көздегендігінен деп көрсеткен [6]. Оның бұл әрекеті акыры II Думаны таратқаннан кейін жүзеге асты.

Әлихан Бөкейханов «3 маусым заңын» қазақты депутаттықтан айырған, қазақтың қолын байлаған заң ретінде сынады. Осы заңнан кейін қазақ қолындағы бар билігінен айырылып, сөзін өткізе алмай қор болып отырғандығына қынжыла жазды. Дегенмен үкіметтің қазақ халқына жасап отырған бұндай шешіміне қарамастан, ұлт зиялылары қазаққа қатысты мәселелерді Думадағы мұсылман депутаттары арқылы шешуге тырысты, үміт артты. Мұсылман фракциясы I Мемлекеттік Думасында өз қызметін бастаған болатын. I Дума кезінде құрылған мұсылман фракциясының құрамында 25 депутат, II Думада - 35 депутат, ал III Думада - 10 депутат болған. Бұлар татар, әзірбайжан және Кавказ, Орал, Еділ бойы, жалпы, ресейдегі мұсылман өкілдері еді.

Мұсылман фракциясы құрылған кезде қазақ депутаттарынан Бақытжан Қаратаев мүше болды. Татар, Әзірбайжан және Кавказ, Орал, Еділ бойы, жалпы, ресейлік мұсылман депутаттары мен түркі халықтарынан сайланған бірлікте осы қазақ қауымының ең өзекті деген мәселелерін көтеріп отырды. Әлихан Бөкейхановтың: «... өткен бес жылда Думада қазақ ісі бөтен халық сайлаған депутаттар қолында қалды», [7] -деп жазуы осыдан болды.

Қазақ депутаттарының Думадан аластатылуы зиялы қауым өкілдеріне қатты батып, толғандырды. Осы кезде Міржақып Дулатов «Государственный дума һәм қазақ» деген мақаласында: «Енді бұл уақытта Думада қазақтардан депутат жоқ, ноғайлардан бары он ғана кісі бар. Бұлар орны келгенде еш уақытта қазақ үшін сөйлемей қалғандары жоқ.

Бірақ қазақтардың тұрмысын, әдет-ғұрпын, мұқтажын нендей закон пайдалы һәм зәрулі екенін арасында болып көздері көрмеген соң, бұлардың да пайда келтіре алулары қиын,-дей келе, қазақ халқының ең манызды мәселелері ендігі жерде қандай жолмен шешілер деген оймен болды [8].

Жалпы, соңғы екі Думадағы кедергіге қарамастан, қазақ зиялылары 4 бірдей Мемлекеттік Думадағы Мұсылман фракциясы арқылы талап-тілектерін жеткізіп, қоя білді. Қазақ халқының атынан мұсылман фракциясына қазақ жеріне, дініне көмек көрсетіп, Думада қорғап сөйлесендер деген өтініш хаттар түсіп жатты. Мұндай хаттың бірін медресе «Ғалияда» оқып жатқан шәкірттер де жазды. Оған мұсылман фракциясының ресми депутаты М.Тевкелев: «Біз Думадағы мұсылман депутаттарына бұл күнде сахарадан қазақ қандастарымыздың халі мүшкіл екендігі белгілі һәм біздер сол мүшкілдерді есімізге алып қазақ халқының мән-жайын үшінші Думада орны келген сайын

баяндап келдік. Бірақ жәйі келгені солай етер құр сөзбен басқа біздің қолымыздан келері жоқ. Бұл туралы қазақ халқының өзінен бізге жәрдем болар ма деп едік. Ол үмітіміз босқа шықты. Жер жәйі һәм басқа тураларда қандай десең, сондай мүмкін халге душар болып жатқан қазақ халқының ішінен анықтап өз жолдарын бізге білдіретін біреу болмады», - деп Думада мінбеге шығып құр айқайлағаннан түк шықпайды, дәлелді дәйектер келтіру керек екендігін жазады. М.Тевкелев қазақ жеріне қатысты заң жобасының жасалып жатқанын, оған бұл фракцияның бөлендей көмек көрсете қоярлық жағдайының жоқ екенін, қолдан келсе қол ұшын тигізуге барлығын көрсетеді. Сы тұста, М.Тевкелевтің қазақ қоғамында болып жатқан жағдайлардан бейхабарлығын Әлихан Бөкейханов «Айқап» журналына жариялаған мақаласында: «М. Тевкелев қазақ жерін, қазақ өмірін ізденіп, оқып, тоқып жүрген жүйрік емес», - деп ашық жазды [9].

Әлихан Бөкейханов Думадағы қарастырылып отырған мәселелерге баспасөз арқылы өзіндік баға беріп, ойларымен бөліміп отырды. XX ғасыр басында қазақ үшін ең өзекті мәселе - жер болды. 1910 жылдың жазында М.Тевкелевтің шақыруымен мұсылман фракциясының отырысына барып, қазақ жері мәселесіне қатысты баяндама да жасаған. Думада қазақ жері қаралған бірнеше мәжіліске Тевкелев бармай қалған. Оның себебі мәжілісте қазақ жер мәселесіне байланысты дайындығының жоғынан болса керек деп ойлаймыз.

III Думадағы 1886 жылдың 12 маусымындағы Түркістан өлкесін басқару туралы шыққан заңына қосымша ретінде 1911 жылы 279-бапқа қосымша қабылданған заң болатын. Дума ұзындығы екі жол: «Түркістанда қазақ жерінен артық жер табылса, қазына өз пайдасына алатын болсын» деген заң кіргізіп, бұған Қазан депутаты Мақсұтов, Забайкал депутаты 2-ші Волков, Тобыл депутаты Дзюбинский қарсы сөйлеп, кеңес заңда көптеген кемшіліктер кездеседі деп қайтарып, Думаның 7 желтоқсанда өткен мәжілісінде қайта қарап, депутаттардың қарсы шыққанына қарамастан, 279-бапқа қосымша ретінде қабылдап, Түркістан қазақтарының барлық жерін мемлекет меншігіне айналдырып жіберді. Сөйтіп бұл өлкенің жері де нақты ешқандай да шешімінің жоқтығын қынжыла баяндайды [10].

Әлихан Бөкейханов көрсеткендей, Жетісу, Семей, Ақмола, Торғай және Орал қазақтарының кебін киіп, бар жерінен айырылды. Ол қазақ жеріне байланысты қаншама депутаттар сөз сөйлегенімен де, Дума құлақ аспай, тіпті депутаттардың осы мәселе төңірегіндегі сауалдарына жауап та қайтармай отырғандығын айқын келтіре отырып, Дума ісінің алдамшы екендігіне көз жеткізуге болатындығын айқындап берді.

Жалпы Әлихан Бөкейханов III Дума таратылып, IV Думаға қазақтан депутат сайланса, көп мәселелер шешілер еді деген үмітте де болды. «Сусағанның түсіне су кіреді» деген мақаласында Орал қазақтарының Романовтардың 300 жылдық тойына орай патшаға құттықтау жеделхат жіберген кезде осы Думаға депутаттық, мүфтилік және жер мәселесін шешуді сұрағандығын, жер мәселесіне орай Ішкі Істер министрі «жерге мұжық жіберме дегенің дәлелсіз болғандықтан аяқсыз қалды» деп мәлім еткенмен, мүфти мен депутаттыққа қатысты сауалдарына жақ ашпауының мәнісін қазақты депутаттыққа лайықсыз деп санауынан екендігін түсіне отырып, 5 миллион қазақтың тілегін жүзеге асыру үшін оянып іздену, күресу керектігіне үндейді [11]. Алайда қазақ бұл Дума сайлауынан да тысқары қалды.

Әлихан Бөкейханов IV Дума барысында да қазақтың осы жер мәселесінің ешқандай да шешім таппағандығын да ашып көрсетті. Мемлекет бюджетін қарастырған кезде Қоныстандыру Басқармасының шығынын бекітерде Забайкал депутаты Волков пен Баку депутаты Жағыпаровтың қазақ жеріне байланысты сөзіне де құлақ аспай, өз дегендерімен іс қылып, меншікке алған жерлерін мұжықтарға үлестіруін тоқтатпай отырғандығын назар аудартты. Ол он бестен қазақ жер алып, отырықшы болып өмір сүрудің пайдалы да, пайдасыз да жағының барлығын нақылай келтірді. Қазақтың мұжықша жер алып, күн көруіне Жетісу мен Түркістан өңірі ғана лайықтылығын, ал басқа өңірдегі жерлер егін егіп, бау-бақша салуға келмейтіндіктен, әрі мал бағуға және аздығын баса айта отырып, қоныстандыру басқармасының бірнеше жүз мың қазақтардың отырықшылыққа көшпек болып ниеттеніп отыр деген мәліметін «өтірік, бос сөзге» балады.

Әлихан Бөкейханов қазақтың жерін паша үкіметі Дума шығарған заң арқылы тартып алып, қазақтың өзін кіріптар қылмақтығын түсініп бақты. Сондықтан «Қазақ жүрген жерді кім болса сол болсын қазақтан басқа сатып алып, сұрап алып, мирастап алып өзінікі қылмақ, жалғыз-ақ бұл жол-қазаққа жоқ» деп ашына жазуы да содан еді.

Жалпы Әлихан Бөкейханов Мемлекеттік Дума қызметінің барысы, оның билік жүйесі, қаралатын мәселелер жайында қазақ оқырмандарына өзінің мақалалары арқыл түсінік беріп, ой

бөлісіп отырған. Мәселен, «министрлер советі», «министрлер кабинеті», «Дума төрағасы», дауысқа салу, министрліктің орнынан түсу сияқты үрдіс барысын «Министр өзгерілуі» деген мақаласы негізінде талдауға қатысты [12].

Әлихан Бөкейханов Думаның алда қарар деген мәселелерімен, «Қазақ» оқырмандарын таныстыруға тырысты. Думадағы ұлттық (националист) (орыс жұртын қуаттайтын партия), октябрист, мұсылман, тарки, кадет болып қабылданар заңдардың қазақ ыңғайына қарай жасалса деген үмітін де жасырмады. Мәселен, болысқа земство берілгенде, қазақ та бұған кірсе немесе кооператив туралы заң болғанда қазақ ішінде игілік іс ашуға жарлық жол ашылса деген сияқты. Ол сонымен қатар Думадағы бюджеттік комиссияның жұмыс барысы жөнінде де түсінік берді. Ол бұл комиссияның жұмысына үміт артатынын жасырмады. Тіпті мысал ретінде оқу министрі Игнатъевтің барлық оқу көрмеген балаларды оқуға тарту, орта мектептердегі (реальный училище мен гимназия) орын алып отырған кемшіліктерді түзету, техникалық училищелерді көбейту, оларға жастарды тарту туралы сөйлеген сөзіне сеніммен қарайтындығын жасырып қалмады.

Қазақ жұрты мұсылман бюросы арқылы алдағы Дума мәжілістерінде қаралатын әскер, жер, мүфтилік мәселелері дұрыс шешім табатындығына үкілі үмітпен қарады. Мемлекеттік Думаның мұсылман фракциясында жұмыс істеген кезінде де қазақ мәселесіне арналған мәселелер шешімін табар деген нық сенім де орнады. Қазақтың проблемалық мәселелерін жетік білетін азаматты бюроға мүше қылудың маңыздылығын түсінді. Сондықтан Әлихан Бөкейхановты бюроға мүшелікке жіберуі әбден орынды еді.

Әлихан Бөкейханов 1914 жылы маусымда IV Мемлекеттік Думаның мұсылман фракциясының ұйымдастырылуымен шақырылған бүкіл Ресейлік мұсылман съезіне қатысып, мұсылмандар фракциясының Бюро мүшесі де болды. Ресей Мемлекеттік Думасының қызметін, оның жер, дін, оқу-ағарту, солдат және тағы басқа мәселелерге байланысты қабылдаған шешімдерін мерзімді баспасөз арқылы талдауға алды. Бұл қабылданған заңдардың көшпелі қазақ тұрмысына қаншалықты лайықтылығын мақалаларында саралады.

1916 жылы Мемлекеттік Думаның мұсылман фракциясының бюросына қазақтан кісі жіберу мәселесіне орай «Қазақ» газеті арқылы Әлихан Бөкейхановты жіберу турасында (№172 санында) Қ. Оразаевтан ұсыныс түсіп, бұл ұсынысты Ақмешіт және Торғай уездерінің қазақтары да қолдаған еді. Одан кейін Орал, Торғай облыстарының зиялылары бас қосқан кеңесте де Әлихан Бөкейхановты бюроға жіберуге лайықты деп табылып, қаулы қабылданып, ризалығын сұраған. Қазақ елі үшін аянбай күрескен Алаш арысы «жұрт қаласа, тартыншақтық қылмаймын, май ортасында, Дума қайта ашыла барамын» деп келісімін берді. Бұл турада «Қазақ» газетінде: «Біздің қазақ жұртынан Мемлекеттік Думада депутат жоқ. Үлкені қолдан келмесе, кішісі болсын деп бюроға жұрт кісі жібермек болып тұр», -деп, қазақ халқының бюрода қаралмақ болған қазаққа керек рухани құрылысының және мүфтилік мәселелеріне байланысты әділ шешім қабылдауына өзінен үміт күтетіндігін ашық келтірді [13]. Әлихан Бөкейханов мұсылман фракциясы бюросының қызмет барысымен қазақ жұртын хабардар етіп отырды. Бюро мәжілісінде қаралған жалпы және қазаққа қатысты мәселелерге қатысты туындаған пікірлер мен тұжырымдармен халықты таныстырып, өз ойын да **білдірген**. Мәселен, қазақтың әскерге алыну, алынбауы әлі анық еместігін, жер мәселесіне байланысты да нақты шешім оқығын айтқан. Ол бюрода қазақ проблемасын қарастыру үшін депутаттардың қазақ жерін аралауы қажеттігін де ұсынған болатын.

Әлихан Бөкейханов мұсылман фракциясының жұмысына жастардың араласуына мұрындық болды. Бұл турасында «Қазақ» газетіне сол кездерде Петербург университетінің заң факультетінде оқып жүрген Мұстафа Шоқай лайықтылығы, оның мұсылман комитеті ашылғаннан бері сонда қызмет етіп келе жатқандығы жазылды.

Мұстафа Шоқай фракция жанындағы бюроға мүше болып, оның хатшылық қызметін атқарды. 1916 жылы Түркістандағы көтерілістің себеп-салдарын тексеруге Ташкентке арнайы түрде аттанған Мемлекеттік Дума комиссиясының құрамында болып, жергілікті халықтың жағдайымен танысып, көтеріліске байланысты материалдар жинақтап, билік орындарының Түркістан халқын аяусыз қырып-жойып отырғандығы жайында мәлімдеме мәтінін әзірледі.

Сонымен қорыта айтқанда, Әлихан Бөкейхановтың Мемлекеттік Думаның мұсылман фракциясы бюросындағы саяси қызметі, қазақ халқының күн тәртібіндегі ең өзекті мәселелерін шешудегі күрес жолы екені баршаға аян. Бұл Әлихан Бөкейхановтың қазақ қоғамын құрудағы көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері дәрежесіндегі тұлғасын таныта түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бөкейхан Ә.Н. Таңдамалы. Ред. Р. Нұрғалиев. - Алматы, 1995. - 333 б.
2. Әлихан Бөкейханов. /Құрастырушы. Мәмбет Қойгелдиев. - Алматы. 384 б.
3. Әлихан Бөкейханов. /Құрастырушы. Мәмбет Қойгелдиев. - Алматы. 384 б.
4. Тәбәрікұлы С. Семейде болған Алаш көсемдері. //Ертіс өңірі. - 2007. - 12 желтоқсан.
5. Бөкейхан Ә.Н. Таңдамалы. Ред. Р. Нұрғалиев. - Алматы, 1995. - 333 б.
6. «Қазақ газеті. /Бас редактор Ә. Нысанбаев. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы». Бас редакциясы, 1998, 37-38 бб.
7. Қойшыбаев Б. Әлихан Бөкейханов. - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 160 б.
8. «Қазақ» газеті. /Бас редактор Ә. Нысанбаев. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы». Бас редакциясы, 1998.
9. Бөкейхан Ә.Н. Таңдамалы. Ред. Р. Нұрғалиев. - Алматы, 1995. - 333 б.
10. Нұрпейісов К. «Алаш және Алаш Орда». Алматы. 1994.
11. «Қазақ газеті. /Бас редактор Ә. Нысанбаев. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы». Бас редакциясы, 1998.
12. Бөкейханов Ә. Жауап хат //«Қазақ» газеті. Құраст. Субханбердина Ү., Дәуітов С, Сахов Қ. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. - 560 б.
13. Бөкейхан Ә. (Түрік баласы). Қазақтың тарихы. //Қазақ. - 1913. - №9. Алаш ақиықтары. Мақалалар, деректі құжаттар, аудармалар. - Алматы: «Алаш», 2006. - 288 б.

Сайлаубаева Н. Е.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІ

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының, қоғам және мемлекет қайраткерлері қатарындағы аса ерекше тұлға-Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан.

Көрнекті қоғам қайраткері ғұлама ғалым ормантанушы, экономист, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, әрі дарынды публицист. Әлихан Бөкейханұлының өмірі жолы мен ғылыми-шығармашылық еңбегі және қоғамдық-саяси қызметі халқы үшін, халқының жарқын болашағы үшін атқарылды. Кейінгі ұрпаққа қалдырған орасан мол мұрасы Әлихан Бөкейханұлының ғылыми-публицистикалық туындылары.

Жас ғалым-публицистың өміріне Ф.А. Щербина экспедицияның жұмысына қатысуы шұғыл өзгеріс әкеледі. Онда ол Қазақстанның орталық және солтүстік-шығыс облыстарының экономикасын, табиғатының ерекшеліктерін зерттейді. Одан әрі Сібірді зерттеуге қатысып, монографиялар мен мақалалар жариялайды. Оның қаламынан шыққан «Женщина по киргизской былине», «Қобыланды» тағы да басқа мақалалары, баспа еңбектері ғылыми интеллигенцияның арасында таныла бастайды.

Әлихан Бөкейханұлының тұңғыш зерттеуі-«Женщина по киргизской былине», «Қобланды» атты көлемді мақаласы Ташкентте Түркістан генерал-губернаторлығы жанынан шығып тұрған «Түркістан уалаяты» газетінің 1899 жылғы 9, 20 мамыр және 3 маусым күнгі сандарында жарияланды. Зерттеуінде ол қазақтың жалпы ауыз әдебиеті шығармаларына шолу жасап, оларға сипаттама береді. Сонымен бірге жырлардағы суреттелетін оқиғалардың және бейнелердің, қаһармандардың тарихта орны болғандығын, жырлардың ғасырлар бойы ауыздан-ауызға, жыршыдан жыршыға көшіп сақталып келуіне байланысты, жырларға әрбір ақын-жыраудың өзі өмір сүрген заманының ерекшеліктерін, өзіндік тілін, көркемдік айшықтарын, өмірге деген өзіндік ұстанымын енгізіп отырғандығын, осылайша жырлардың түпнұсқадан едәуір өзгешеліктермен жеткендігіне назар аударып, ғылыми жоғары баға береді [1].

Әлихан Бөкейханұлы қазақ және орыс тілдерінде қатар жазған публицист. Қайраткердің қаламынан шыққан мақалалары Ташкентте Түркістан генерал-губернаторлығы жанынан шығып тұрған «Түркістан уалаяты» газеті, 1889 жылы Дала генерал губернаторының ресми үнқағазы ретінде Омбыда шығып тұрған «Особые прибавления къ «Акмолинскимъ областнымъ ведомостямъ» газетінің қазақша қосымшасы «Дала уалаятының газеті», Омбының социал-демократиялық бағыт ұстанған «Степной край», «Степной вестник», «Степной пионер» секілді газеттерінде және Санкт-Петербурглық «Сибирские вопросы», «Биржевые ведомости», «Новая жизнь», «Речь», «Сынъ отечества», «Наша